

มารยาททางสังคม : ศูนย์กลางการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียน
Social etiquette : Central coexistence in the region.

ผศ.ดร.เสน่ห์ ไชสิทธิ์^๑
วรรณพร บุญรัตน์^๒

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการวิเคราะห์กลไกการสร้างมารยาททางสังคมอาเซียน จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า สังคมอาเซียนเป็นสังคมที่น่าศึกษาอย่างมากเพราะมีความหลากหลายเชิงความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ทำให้เห็นความแตกต่างทั้งวิถีการดำเนินชีวิต ปรัชญาความคิด และรูปแบบการอยู่ร่วมกันก่อเกิดเป็นความสามัคคี สุข สงบบ้าง และเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงบ้าง เพราะปัจจัยที่ส่งผลก็คือ วัฒนธรรมทุนนิยมและความเชื่อทางศาสนาที่ยากจะทำให้เกิดดุลยภาพแห่งความราบรื่นในสังคมปัจจุบัน แต่กระนั้นทางออกทางรอดสำหรับสังคมอาเซียนอาจจะต้องอาศัยการเรียนรู้และสร้างภูมิปัญญาทางมารยาทสังคมที่จะเป็นศูนย์กลางเครื่องมือที่สำคัญให้ทุกความแตกต่างอยู่ร่วมกันได้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่แท้จริง

Keyword : มารยาททางสังคม. การอยู่ร่วมกัน. สังคมอาเซียน.

Abstracts

This article aims to analyze the mechanism of social etiquette ASEAN. The study showed that ASEAN society is a society where education is highly diverse oriented beliefs. values. attitudes. traditions and culture makes all the difference in lifestyle. Philosophical thought And form a harmonious coexistence generating some peaceful and some violent conflicts. Because the factors that it is capitalist culture and religious beliefs that are difficult to keep the balance of tranquility in today's society. but the exit salvation for society ASEAN may need to learn and create knowledge through social etiquette to be. the center of the mechanisms and processes that make all the difference in together to contribute to the real goal of coexistence itself.

Keyword : Social etiquette. coexistence. social ASEAN.

บทนำ

การเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจอาเซียนเป็นไปตามความต้องการของหลายประเทศ เรียกว่า สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations หรือ ASEAN) ได้เริ่มมาตั้งแต่วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ หรือ ปฏิญญาอาเซียน (ASEAN Declaration) หรือ ปฏิญญากรุงเทพ (Bangkok Declaration) ซึ่งปัจจุบันได้มีสมาชิกจำนวน ๑๐ ประเทศประกอบด้วย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย บรูไนดารุส-ซาลาม เวียดนาม ลาว เมียนมาร์ และกัมพูชา เพื่อสร้างความร่วมมือกันในด้านประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political and Security Community - APSC) ด้าน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community - AEC) และด้านประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio - Cultural Community - ASCC) ที่โยงใยเชื่อมโยงการผูกมิตรไมตรีกันมากยิ่งขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในลักษณะก่อให้เกิดความสามัคคีกันมากยิ่งขึ้นโดยใช้คำขวัญว่า "หนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งเอกลักษณ์ หนึ่งประชาคม"(One Vision.

^๑ อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

^๒ นิติปรัชญาโท สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

One Identity. One Community)” จะเห็นได้ว่า ประชาคมอาเซียนจะรวมเป็นหนึ่งในความร่วมมือมากมายเพื่อการพัฒนาระบบต่าง ๆ ให้มีความเจริญมากยิ่งขึ้นแต่กระนั้น ความร่วมมือดังกล่าวหลายมิติยังมีข้อน่าเป็นห่วงอยู่มากด้วยเช่นกันเพราะสังคมอาเซียนมีความหลากหลาย และมีความแตกต่างไปด้วยความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ระบบการปกครอง รวมไปถึงระบบเศรษฐกิจของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันมากทำให้ความร่วมมืออาจจะมีข้อจำกัดและกลายเป็นความขัดแย้ง เช่น กรณีชนกลุ่มน้อยโรฮิงญาในประเทศพม่า ที่หลายประเทศต่างก็เป็นห่วงและกังวลจนกลายเป็นการแทรกแซงของประเทศไทยที่นับถือศาสนาเดียวกัน กรณีการฆ่าพระภิกษุทางพระพุทธศาสนา โดยกลุ่มต่างศาสนา และการต่อต้านการสร้างนิคมอุตสาหกรรมฮาลาล รวมไปถึงการต่อต้านการสร้างมัสยิดในประเทศไทย เป็นต้น ซึ่งประเด็นความเชื่อและวัฒนธรรมดังกล่าวย่อมเป็นสิ่งที่กลุ่มประเทศต่างจะต้องระมัดระวังเป็นอย่างมากที่จะนำไปสู่ความร่วมมือหลายมิติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมอาเซียนที่ไม่มีการสร้างความริ้วรานให้เกิดกระแหว่งกลุ่มประเทศ กลุ่มศาสนา กลุ่มวัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มชนน้อย เป็นต้น

การอยู่ร่วมกันในประชาคมอาเซียนหรือสังคมอาเซียนน่าจะมีศูนย์กลางเป็นการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันโดยไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ วัฒนธรรมที่ยอมรับได้ ค่านิยมที่ไม่สุดโต่ง นั่นก็คือ มารยาททางสังคมอาเซียน ได้แก่ การให้เกียรติ การให้ความเคารพนับถือในเสรีภาพของแต่ละบุคคล ความเคารพในพฤติกรรมการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน โดยมีแบบแผนเพื่อการปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งการปฏิบัติให้มีความเหมาะสม ถูกกาลเทศะในแต่ละชุมชนและประเทศนั้นๆ ที่จะทำให้เกิดความสุขสงบในสังคมอาเซียนมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจจะต้องมีการกำหนดให้ประเทศสมาชิกมีหลักสูตรการเรียนการสอนหรือจัดตั้งโรงเรียนสำหรับการเรียนรู้เรื่องมารยาทโดยตรงที่จะทำให้เด็ก เยาวชน และประชาชนมีความเข้าใจเรื่องมารยาทสำหรับการนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถใช้สื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องมารยาท การที่ผู้นำระดับประเทศปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง การนำเสนอในรูปแบบของสื่อทีวี วีซีดี การใช้ทูตสันถวไมตรีในแต่ละประเทศ การสร้างค่ายเยาวชนอาเซียน การพัฒนาความเป็นมนุษย์สัมพันธ์อาเซียน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นกลไกและกระบวนการนำไปสู่การอยู่ร่วมกันและการสร้างความร่วมมือในทุกมิติให้เกิดความเจริญไปพร้อมๆ กันอย่างสังคมที่มีวัฒนธรรมที่ดีงามตามมารยาทแห่งการอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียน

ความหลากหลายและความแตกต่างในสังคมอาเซียน

ประชาคมอาเซียนหรือสังคมอาเซียนมีประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียและประเทศจีนเป็นส่วนใหญ่ทำให้กลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนได้ปรับประยุกต์วัฒนธรรมต่างให้เข้ากับเชื้อพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ท้องถิ่นในเชิงผสมผสานแนวคิดที่มีความสัมพันธ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันสะท้อนผ่านกิจกรรมทางสังคม โดยรวมกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนจำนวน ๑๐ ประเทศ มีประชากรอาเซียน มีจำนวนทั้งสิ้น ๖๓๖.๕๑๒.๗๒๓ ล้านคน หรือประมาณ ๘.๘๕% ของประชากรโลก โดยประเทศอินโดนีเซียมีจำนวนประชากรสูงสุด จำนวน ๒๕๓.๖๐๙.๖๔๓ คน และประเทศบรูไนมีประชากรน้อยที่สุด โดยมีประชากรเพียง ๔๐๐.๐๐๐ คนเศษ สามารถจำแนกออกเป็น ๓ กลุ่มวัฒนธรรมหลัก ตามลักษณะที่ตั้ง ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ดังนี้

๑) กลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ไทย-ลาว-เขมร-พม่า-เวียดนาม มีลุ่มแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของหลายชุมชนที่มีอาณาเขตติดต่อกันหลายประเทศนับเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญซึ่งมีประเพณี ดนตรี วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ทั้งที่มีความคล้ายคลึงและแตกต่าง ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้เคียงกัน หลายด้านได้แก่- ด้านภาษา (ไทย-ลาว-เขมร) - ด้านการแสดงรวมเกียรต์ - ด้านนาฏศิลป์-ดนตรี - ด้านประเพณีสงกรานต์

๒) กลุ่มวัฒนธรรม มาเลเซีย-อินโดนีเซีย-บรูไน ดารุสซาลาม-สิงคโปร์ เป็นกลุ่มประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ก็มีประชาชนส่วนหนึ่งนับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และฮินดูด้วยสัดส่วนที่แตกต่างกันไป

๓) กลุ่มวัฒนธรรมฟิลิปปินส์กับอินโดนีเซีย จะมีความคล้ายคลึงกันแต่วัฒนธรรมของฟิลิปปินส์เป็นการ

ผสมผสานกันระหว่างตะวันตกและตะวันออก ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะวัฒนธรรมฟิลิปปินส์ที่ได้รับอิทธิพลจากสเปน ซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ในขณะเดียวกันก็ได้ผสมผสานวัฒนธรรมพื้นเมือง ตัวอย่างของมรดกวัฒนธรรมกลุ่มนี้^๔

การศึกษาบริบทและข้อมูลพื้นฐานของประชาคมอาเซียนช่วยให้ทราบถึงข้อจำกัด ข้อห้าม รวมทั้ง จารีต ขนบธรรมเนียมทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมบางประการที่ผู้มาเยือนในประเทศเหล่านั้นจะต้องอยู่บนความหลากหลาย เช่น ทางด้านความเชื่อ และประวัติศาสตร์ของกลุ่มประเทศสมาชิกที่สามารถจัดกลุ่มความหลากหลายได้ เช่น

๑. ความหลากหลายทางศาสนา บทฐานแห่งความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องศาสนามีอยู่มากมายซึ่งประกอบด้วย ๔ ศาสนาหลัก ได้แก่ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู และศาสนาอื่นๆ

๒. ความหลากหลายทางวิถีชีวิต ประชากรในสังคมอาเซียนส่วนมากจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีการขยายตัวของบริการ และภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในยุคปัจจุบันที่มีการค้าการลงทุนจากยุโรปด้วย

๓. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งบอกอัตลักษณ์ของแต่ละประเทศทำให้เห็นความแตกต่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น วัฒนธรรมการกิน การสร้างบ้าน การแต่งกาย ภาษาการพูด เป็นต้น รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมของแต่ละชาติ

๔. ความหลากหลายทางระบอบการปกครอง การสำรวจข้อมูลทำให้เห็นรูปแบบการปกครองที่หลากหลาย เช่นกันประกอบด้วย ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เผด็จการทหาร สมบูรณาสิทธิราชย์ รัฐศาสนา สังคมนิยม

๕. ความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ ในบางประเทศจะเกาะซึ่งมีน้ำทะเลล้อมรอบ เช่น สิงคโปร์ ในขณะที่ประเทศลาวไม่มีชายแดนติดทะเล อีกทั้งในบางประเทศก็เต็มไปด้วยทะเลทราย แต่อีกหลายประเทศมีภูมิเขาใหญ่ซึ่งจะเห็นได้ว่า ทรัพยากรของแต่ละประเทศก็มีข้อจำกัดและแตกต่างทางภูมิศาสตร์

๖. ความหลากหลายทางความเชื่อ แม้ว่าโลกจะเจริญรุดหน้าไปเพียงใดแต่ประชากรในสังคมอาเซียนก็ยังคงมีการนับถือผีปู่ย่าตายาย การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนับถือธรรมชาติ และมีการบูชาไปตามความเชื่อของตนเอง

๗. ความหลากหลายทางการแต่งกาย เพราะความคิดของมนุษย์ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างมากซึ่งการแต่งกายก็เป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่งของแต่ละประเทศจะมีความคล้ายคลึงสำหรับบางประเทศแต่อีกหลายประเทศจะแตกต่างกันออกไป

๘. ความหลากหลายทางภาษา จะมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และเชื้อชาติตามเผ่าต่าง ๆ ไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ ภาษาใน ๑๐ ประเทศโดยเฉพาะประเทศอินโดนีเซียที่มีภาษาการพูดมากที่สุด

๙. ความหลากหลายทางความเจริญ ในจำนวน ๑๐ ประเทศที่มีความเจริญแตกต่างกันมากมายใน เช่น ประเทศสิงคโปร์ซึ่งเป็นประเทศที่พัฒนาในขณะที่ประเทศพม่า เขมร และประเทศลาวยังเป็นประเทศด้อยการพัฒนาและอีกหลายประเทศก็เป็นประเทศกำลังพัฒนา

๑๐. ความหลากหลายทางทรัพยากร ซึ่งในบางประเทศจะเต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมายไม่ว่าจะทะเล ภูเขา แม่น้ำ น้ำตก ป่าขนาดใหญ่ เกาะขนาดต่างๆ เช่น ประเทศไทย ประเทศพม่า ประเทศเขมร อินโดนีเซีย ในขณะที่บางประเทศกลับมีทรัพยากรน้อยมากแต่สามารถจัดการบริหารประเทศให้ก้าวหน้าได้ เช่น ประเทศสิงคโปร์ และอีกหลายประเทศพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีน้ำมันอยู่มาก

๑๑. ความหลากหลายทางอุปนิสัย ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อผนวกกับคำสอนทางศาสนาจะหลอมมาเป็นอุปนิสัยของคนในชาติและเป็นพฤติกรรมที่สามารถพบเห็นได้บ่อยมาก เช่น ประเทศไทยจะมีนิสัยการยิ้มแย้ม

^๔ศูนย์ข้อมูลข่าวสารอาเซียน กรมประชาสัมพันธ์, ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของอาเซียน, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://thailand.prd.go.th/1700/ewt/asean thai/ewt_news.php?nid=4001&filename=index [๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐]

ง่าย แต่ก็ไม่ค่อยชอบการเคร่งครัดมากนักอย่างการปฏิบัติตามกฎหมาย ในขณะที่บางประเทศจะเข้มงวดกฎหมายมาก และบางประเทศก็ไม่ตั้งในกฎหมายมากนักทำให้เกิดพฤติกรรมของคนเข้มงวดและผ่อนปรนแตกต่างกัน

๑๒. ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งเชื่อในสังคมอาเซียนมากมายอยู่ในประเทศไทยจะระกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติรวมตัวมาเป็นประเทศไทยซึ่งในปัจจุบันก็ยังพบว่า เชื้อชาติในประเทศไทยไม่ต่ำกว่า ๑๐ เชื้อชาติ

๑๓. ความหลากหลายทางอาหาร แม้ว่าประชาชนในอาเซียนจะรับประทานอาหารที่เป็นข้าวแต่ก็มีหลายประเทศมีอาหารเข้าเป็นที่ทำมาจากแป้ง บางประเทศก็ทานอาหารเข้าประเภทเส้น บางประเทศนิยมทางผัก บางประเทศมีทั้งผักและเนื้อ เป็นต้น ทำให้ประชากรอาเซียนมีความแตกต่างและมีอาหารประจำชาติของตนเองอย่างประเทศจะมีอาหารหลักได้แก่ ต้มยำกุ้ง น้ำพริกปลาทุ ส้มตำ ผัดไทย เป็นต้น

มารยาททางสังคมอาเซียน

มารยาททางสังคมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากของสังคมอาเซียนและเป็นสิ่งที่ทุกประเทศจะต้องให้การศึกษาแก่พลเมืองของตนเองเพื่อป้องกันการล่วงละเมิดหรือการปฏิบัติต่อสิ่งที่ประเทศนั้นๆ เชื่อถือและปฏิบัติสืบกันมาช้านานและสามารถป้องกันความขัดแย้งในความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ซึ่งทางด้านสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ให้นิยามคำว่า มารยาททางสังคม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงความเคารพที่บุคคลพึงปฏิบัติในสังคมโดยมีระเบียบแบบแผน อันเหมาะสมตามกาลเทศะจะประกอบด้วย ๑๕ ลักษณะได้แก่ ๑. การแสดงความเคารพ ๒. การยืน ๓. การเดิน ๔. การนั่ง ๕. การนอน ๖. การรับของและส่งของ ๗. การแสดงกิริยาอาการ ๘. การรับประทานอาหาร ๙. การให้และรับบริการ ๑๐. การทักทาย ๑๑. การสนทนา ๑๒. การใช้คำพูด ๑๓. การฟัง ๑๔. การใช้เครื่องมือสื่อสาร และ ๑๕. การประพฤติปฏิบัติในพิธีการต่าง ๆ^๕ ซึ่งหากรวมความแล้วจะทำให้เข้าใจง่าย ๆ กล่าวคือ กิริยาของประชาชนชาวอาเซียนที่แสดงพฤติกรรมความเคารพในข้อปฏิบัติ ยอมรับในธรรมเนียม ประเพณีความเชื่อ รวมทั้งข้อห้ามของแต่ละประเทศนั้นอย่างมีนัยยะที่แตกต่างกันโดยที่ไม่แตกแยกจนก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมนอกจากนี้สำหรับประเทศไทยยังรวมไปถึงการให้เกียรติผู้อื่นไม่ดูถูก ดูหมิ่น ดูแคลนประชาชนที่อาศัยอยู่ในสังคมอาเซียนไม่ว่าจะผู้นั้นจะมีศาสนา ความเชื่อ หลักปฏิบัติ มีปรัชญาชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างอีกด้วยนั่นก็จัดอยู่ในคำนิยามความหมายของคำว่า มารยาทด้วยเช่นกันซึ่งมีประเด็นที่จะต้องเรียนรู้ดังต่อไปนี้

ข้อห้ามในสังคมอาเซียน และมารยาทที่ควรปฏิบัติ^๖

ประเทศมาเลเซีย ๑. ปกติการจับมือ ถือว่าเป็นการทักทายที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งการจับมือควรให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายเริ่มก่อน ๒. ในการรับของส่งของ และการรับประทานอาหาร จะใช้มือขวาเพียงข้างเดียวเท่านั้น และ ๓. ไม่ควรใช้นิ้วชี้มือขวาชี้สถานที่ สิ่งของ หรือคน ให้ใช้นิ้วโป้งมือขวาชี้ โดยพับนิ้วที่เหลือทั้ง ๔ เก็บไว้

ประเทศอินโดนีเซีย ๑. การจับศีรษะของคนอินโดนีเซียรวมทั้งการลูบศีรษะเด็กก็ถือว่าการไม่ให้เกียรติด้วย ๒. เช่นเดียวกับมาเลเซีย การรับของส่งของ และการรับประทานอาหาร จะใช้มือขวาเพียงข้างเดียวเท่านั้น ๓. ไม่ควรใช้นิ้วชี้มือขวาชี้ให้ใช้นิ้วโป้งมือขวาชี้ เพราะการใช้นิ้วชี้จะเป็นการไม่สุภาพและเป็นการไม่ให้เกียรติ และ ๔. การใช้บริการสถานที่ต่างๆ นั้นไม่จำเป็นต้องให้ทิป เพราะถือว่าเงินที่ได้จากการใช้บริการคือสิ่งที่แลกเปลี่ยนแล้ว

ประเทศฟิลิปปินส์ ๑. ไม่ควรไปถึงสถานที่นัดหมายตรงเวลา เพราะถือเป็นการไม่สุภาพ ในขณะที่การไปสายกว่าเวลา ๓๐ นาที ๒. ชาวฟิลิปปินส์จะคาดหวังให้คุณเป็นคนคุยเก่ง หากคุณเงียบจะเป็นสัญญาณของความเบื่อหรือไม่มีความสุข ๓. ชาวฟิลิปปินส์มักใช้ริมฝีปากชี้ไปที่สิ่งต่างๆ มากกว่าชี้ด้วยนิ้ว และ ๔. หากต้องการเรียกร้องความสนใจจากคุณ ชาวฟิลิปปินส์มักจะส่งเสียงดังคล้ายการขู่ในการเรียกชื่อ

ประเทศสิงคโปร์ ๑. ห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ และที่มีป้ายห้ามสูบ ๒. ห้ามมีหมากรังไว้ในครอบครองโดยถือว่าเป็นสิ่งต้องห้าม และ ๓. ห้ามถ่มน้ำลายในที่สาธารณะ

^๕ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, มารยาทไทย, เอกสารการประชุมปฏิบัติการ, ณ ห้องประชุมกองอำนวยการร่วม ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๔๙ (เอกสารอัดสำเนา)

^๖ กลุ่ม wegointer, เตรียมตัวรับอาเซียน! รู้ไว้ใช้ว่า มารยาทที่ควรปฏิบัติในประเทศสมาชิกอาเซียน, <http://www.wegointer.com/2014/03/aec/> [วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประเทศบรูไน ๑. คนบรูไนส่วนใหญ่นับถืออิสลาม เพราะฉะนั้นประเทศบรูไนจึงไม่มีเครื่องดื่มผสมแอลกอฮอล์วางขาย ๒. ควรหลีกเลี่ยงการสนทนาเกี่ยวกับเรื่องเพศ ศาสนา และการเมือง เพราะจะถูกมองว่าเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง และ๓. ไม่ควรยกปลายเท้าไปทางคู่สนทนา และไม่ควรงั่งไขว่ห้าง ควรงั่งวางเท้าราบกับพื้นจะเป็นการดีที่สุด

ประเทศเวียดนาม ๑. การทักทายของชาวเวียดนามบางคนจะใช้การสัมผัสมือแบบสองมือ โดยวางมือซ้ายไว้บนข้อมือขวา ๒. ห้ามถ่ายภาพวิดีโอของชาวท้องถิ่นที่เป็นชนกลุ่มน้อย เพราะถือว่าการกระทำทำให้เกิดความแตกแยก และ๓. ไม่ควรให้ผ้าเช็ดหน้า สิ่งของสีดำ ดอกไม้สีเหลือง หรือดอกเบญจมาศเป็นของขวัญ เพราะจะถือเป็นการนำสิ่งไม่ดีเข้ามาในบ้าน

ประเทศพม่า ๑. การจับมือเป็นการทักทายตามปกติที่ได้รับการยอมรับทั่วประเทศ ๒. ห้ามสวมกางเกงขาสั้นหรือกระโปรงสั้นเข้าไปยังศาสนสถาน บางแห่งถึงขั้นห้ามผู้หญิงเข้าไปในเขตหวงห้ามและ๓. พยายามหลีกเลี่ยงที่จะเปิดเผยฝ่าเท้าในที่สาธารณะซึ่งชาวพม่าถือว่าหยาบคายมาก

ประเทศกัมพูชา ๑. หลีกเลี่ยงการใช้นิ้วเท้าชี้โดยตรงไปที่บุคคลหรือสิ่งใด ๆ ก็ตาม ๒. ไม่ควรสวมใส่เสื้อแขนสั้นหรือเสื้อผ้าที่เปิดเผยให้เห็นผิวหนังหากต้องเข้าไปในสถานที่ทางศาสนา และ๓. คนกัมพูชาไม่ค่อยชอบการให้เงินแก่ขอทาน เพราะถือว่าการให้เงินแก่คนที่ขี้เกียจทำงาน

ประเทศลาว ๑. ศีรษะเป็นสิ่งที่อยู่สูงสุดและเท้าถือเป็นสิ่งที่อยู่ต่ำที่สุด และไม่ควรใช้เท้าชี้ ๒. ภิกษุและสามเณร ถือว่าเป็นบุคคลที่คนลาวให้ความเคารพนับถือมากที่สุด ห้ามผู้หญิงแตะเนื้อต้องตัวพระสงฆ์โดยเด็ดขาด และ๓. ห้ามแจกขนมหรือสิ่งของต่างๆให้กับเด็กๆ ในสถานที่ที่ได้ไปเที่ยว เพราะจะเป็นการสนับสนุนให้มิชอบทานเกิดขึ้นได้

ประเทศไทย มีสิ่งที่ควรทำ คือ ๑. คนไทยทักทายและแสดงความเคารพด้วยการไหว้ พร้อมกล่าวคำว่า “สวัสดี” ๒. คนไทยมักส่งรอยยิ้มให้กันและกันแสดงถึงความเป็นมิตรไมตรีแม้จะไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ๓. เมื่อได้ยินเพลงชาติไทย ควรยืนตรงเพื่อแสดงถึงการให้เกียรติและให้ความเคารพต่อสถาบันชาติ ๔. เมื่อได้ยินเพลงสรรเสริญพระบารมี ในโรงมหรสพหรือโรงภาพยนตร์ทุกคนควรยืนตรง เพื่อแสดงความเคารพต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ๕. ควรถอดรองเท้าเมื่อเข้าบ้าน หรือศาสนสถาน เช่น อุโบสถ วิหาร เป็นต้น ๖. เมื่อได้รับเชิญหรือไปเยี่ยมเยียนผู้ใด ควรจะมีของฝากไปมอบให้เพื่อแสดงน้ำใจไมตรี และเจ้าของบ้านควรเตรียมของต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วย ๗. คนไทยเรียกกันด้วยชื่อจริง เมื่อสนิทและคุ้นเคยกันจะเรียกชื่อเล่นพร้อมมีคำนำหน้าน่าว่า “คุณ” เพื่อความสุภาพ ๘. คนไทยนิยมรับประทานอาหารด้วยช้อนและส้อม ๙. คนไทยจะให้ความเคารพนับถือ โดยให้เกียรติกับผู้อาวุโสกว่าและบุคคลสำคัญ และ๑๐. เมื่อรับประทานอาหารร่วมกัน คนไทยให้เกียรติผู้อาวุโสกว่า รับประทานอาหารก่อน และสิ่งที่ไม่ควรทำในประเทศไทย ได้แก่ ๑. ไม่ควรแสดงกิริยาละเมิดหรือดูหมิ่นสถาบันเกี่ยวกับชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ไทย ๒. คนไทยถือว่าศีรษะเป็นสิ่งที่สูงสุด ไม่ควรจับหรือส่งสิ่งของข้ามศีรษะซึ่งถือว่าไม่สุภาพ ๓. คนไทยถือว่า เท้า เป็นของต่ำ ไม่ควร ใช้เท้าชี้ เชียหรือเดินข้ามบุคคลหรือสิ่งของ เช่น อาหาร หนังสือ เป็นต้น ๔. พระพุทธรูปเป็นสิ่งที่คนไทยให้ความเคารพ ไม่ควรกระทำการใดๆ ที่แสดงถึง การลบหลู่ ดูหมิ่น เช่น การปีนป่าย หรือนำไปวางในที่ที่ไม่เหมาะสม ๕. ไม่ควรแต่งกายด้วยชุดสีดำ ในงานพิธีมงคลต่างๆ เช่น งานแต่งงาน เยี่ยมผู้ป่วย วันเกิด เป็นต้น ๖. ไม่ควรแสดงความรักด้วยการกอดจูบในที่สาธารณะ หรือเขตศาสนสถาน ๗. ไม่ควรแต่งกายไม่สุภาพ เช่น นุ่งสั้น หรือชุดเปิดไหล่ เมื่อเข้าไปในศาสนสถานหรือสถานที่สำคัญ ๘. ไม่ควรกระทำการใดๆ ให้ผู้อื่นรู้สึกอับอาย เสียหน้าในที่สาธารณะหรือต่อหน้าสาธารณชน ๙. ไม่ควรทักทายคนไทย โดยเฉพาะสุภาพสตรี ด้วยการโอบกอด หรือจูบ และ๑๐. ไม่ควรพูดคุ้ยหรือเคี้ยวอาหารเสียงดังในขณะที่รับประทานอาหาร

สรุปได้ว่า การศึกษาและเรียนรู้เรื่องมารยาททางสังคมอาเซียนมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประชาชนของแต่ละประเทศเพื่อป้องกันความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ ระหว่างสัญชาติโดยไม่รู้เท่าทันต่อวัฒนธรรมการ

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, อังใน ศูนย์ข้อมูลข่าวสารอาเซียน กรมประชาสัมพันธ์, **สิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำในประเทศไทย**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.asean thai.net/ewt_news.php?nid=2518&filename=index [วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

ดำเนินชีวิตของแต่ละประเทศ นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในฐานะผู้ร่วมสังคมในความหลากหลายที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติต่อความเชื่อ และวิถีปฏิบัติ รวมทั้งการเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่นในสังคมอาเซียนทั้งหมด ในขณะเดียวกัน การเผยแพร่ความรู้ในสิ่งที่ควรปฏิบัติและในสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติให้ประชาชนของตนเองได้รับรู้ อาจจะเป็นเรื่องหนึ่งที่สำคัญอย่างมาก และไม่สามารถที่หลีกเลี่ยงในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพราะฉะนั้น ในฐานะตนเองเป็นเจ้าของประเทศ หรือเจ้าของพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจะต้องอธิบาย ขยายฐานความรู้ไปยังผู้มาเยือนได้รับรู้และเข้าใจในวิถีปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้นำเที่ยวหรือผู้นำบุคคลเหล่านี้มาสู่ท้องถิ่นหรือพื้นที่นั้นๆ จนสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง หรือการทดสอบ ฐานความรู้สำหรับการเข้ามาสู่ประเทศของตนเองให้สามารถไว้วางใจได้ว่าจะไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของเจ้าของประเทศนั้น ๆ จนนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม

กลไกการสร้างมารยาทเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียน

งานวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับมารยาททางสังคมในฐานะเป็นศูนย์กลางการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียนที่มีประชากรมากกว่า ๖๐๐ ล้านคนในจำนวน ๑๐ ประเทศล้วนแต่มีความหลากหลายทั้งความเชื่อ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม วิถีปฏิบัติ กฎหมาย ระบอบการปกครองของรัฐ สิทธิเสรีภาพ รวมทั้งอุปนิสัยของแต่ละเชื้อชาติทำให้การอยู่ร่วมกันอาจจะกลายเป็นประเด็นร้อนที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศหากไม่มีการตระหนักและให้ความสำคัญที่ยิ่งสร้างความร้าวฉานไปสู่คนในชาติทั้งหมดเพราะฉะนั้น การสร้างกลไกและกระบวนการเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียนอาจจะเป็นโอกาสที่สำคัญของประชากรทั้งหมดได้นึกถึงศักดิ์ศรี และเคารพซึ่งกันและกันให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้เขียนก็เห็นว่านอกเหนือจากความรู้เรื่องมารยาททางสังคมอาจจะมีประเด็นอื่นๆที่สามารถกำหนดแนวทางการอยู่ร่วมกันได้ แต่การวิเคราะห์บทความวิชาการมีมุมมองต่อประเด็นดังกล่าวที่สามารถนำไปสู่การสร้างการยอมรับและสร้างสัมพันธ์ภาพภายใต้กรอบของมารยาททางสังคมที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นซึ่งกลไกและกระบวนการดังต่อไปนี้

กลไกที่ ๑ การสร้างโรงเรียนหรือศูนย์การสอนเรื่องมารยาทในระดับการศึกษาของแต่ละประเทศ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การศึกษาจะช่วยให้ผู้คนในสังคมอาเซียนเกิดความเข้าใจในความแตกต่างจนสามารถทำให้สังคมอาเซียนกลายเป็นสังคมที่เกิดเคารพกติกา วิถีปฏิบัติ วัฒนธรรม และความเชื่อของผู้อื่นอย่างมาก แต่กระนั้น การจัดการศึกษาเรื่องมารยาทจะต้องมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่วัยอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษา และอาจจะรวมถึงศูนย์การศึกษาในระดับพื้นที่ที่มุ่งให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปในวัยแรงงานที่มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอีกด้วย

กลไกที่ ๒ การสร้างหลักสูตรการศึกษาแลกเปลี่ยน ซึ่งหลักสูตรอาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ศึกษาโดยการกำหนดให้โยกย้ายในแต่ละปีการศึกษา เช่น ปีที่ ๑ ประเทศไทย ปีที่ ๒ ประเทศมาเลเซีย ปีที่ ๓ ประเทศลาว และปีที่ ๔ ประเทศเวียดนาม เป็นต้น จนกว่าจะมีการสำเร็จการศึกษาที่เน้นการเรียนรู้แบบแลกเปลี่ยนเป็นหลักทั้งการเรียนรู้ภาษาถิ่น วัฒนธรรมถิ่น วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม และการเคารพสิทธิเสรีภาพ เป็นต้น

กลไกที่ ๓ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรธุรกิจข้ามชาติหรือธุรกิจที่มีการลงทุนในต่างประเทศ เช่น พนักงานบริษัท ๗-๑๑ ในประเทศไทยอาจจะไม่ทำงานในประเทศมาเลเซียแต่อาจจะขึ้นอยู่ข้อกำหนดแต่ให้รับสมัครแบบเต็มใจสำหรับผู้ที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ภาคการศึกษาที่ประจำการสำหรับการติดต่อกับต่างประเทศจะต้องเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ไม่มีโอกาสได้ทำงานสัมพันธ์กับประชาชนในอาเซียนเพิ่มขึ้น เช่น การโยกย้ายของเจ้าหน้าที่ด้านชายแดน การให้ประจำการในต่างแดนที่เป็นหน่วยงานของประเทศของตนเอง เช่น สถานทูต เป็นต้น

กลไกที่ ๔ ภาคประชาสังคมโดยการสนับสนุนจากภาครัฐควรมีการจัดงานประเพณีท้องถิ่น งานมารยาททางสังคมอาเซียนของแต่ละประเทศโดยการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันจัดประเพณีดังกล่าวในครบทุกประเทศ และควรจัดให้มีความหลากหลายกิจกรรมสำหรับแต่ละประเทศ อีกทั้งควรที่จะมีการสร้างสายสัมพันธ์แบบพี่น้องให้มากยิ่งขึ้นในลักษณะของเชื้อชาติ เช่น เชื้อชาติไทยในมาเลเซีย ในประเทศพม่า และในประเทศอื่นๆ เชื้อชาติจีนในประเทศต่าง ๆ ให้สามารถพบปะ และร่วมกิจกรรมกันมากยิ่งขึ้น

กลไกที่ ๕ ประชาคมอาเซียนควรเปิดโอกาสให้ภาครัฐมีการพูดคุยกันถึงการใช้จ่ายเงินกลางสำหรับสังคมอาเซียนเพื่อความสะดวกและการบริการแบบครบวงจรทั่วทั้งภูมิภาคอาเซียน ซึ่งลักษณะมีพื้นที่ดี เช่น เมื่อคนไทยไป

สิ่งคปร้ออาจจะไม่แลกเงินไปใช้ในประเทศสิงคโปร์ หรือทุกประเทศในอาเซียนสามารถลดปัญหาในการใช้เงินและติดต่อสื่อสารได้ง่ายขึ้นซึ่งเรียกว่า หนึ่งประชาคม หนึ่งสกุลเงินจะทำให้ความรู้สึกใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น

กลไกที่ ๖ การเรียนรู้ภาษาที่เป็นแกนกลางในการสื่อสารในสังคมอาเซียน ซึ่งต้องยอมรับว่าการเรียนรู้เรื่องมารยาทอาจจะต้องใช้ภาษาอังกฤษและภาษาจีนเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการสร้างความเข้าใจและสื่อสารกันได้ แต่กระนั้น ในบางประเทศการใช้ภาษาอังกฤษอาจจะมีปัญหา แต่สามารถลดปัญหาได้ด้วยโดยภาครัฐจะต้องเข้ามาบริหารจัดการจัดหาครู หรืออาจารย์ภายในประชาคมอาเซียนได้เข้ามาอยู่ในประเทศนั้นซึ่งต้องรับรองจากประเทศต้นสังกัดในความรู้ความสามารถที่ดีสำหรับการถ่ายทอดความรู้ ทักษะและศักยภาพในระดับที่น่าพอใจเมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศนั้นก็ควรที่จะมีการจัดสวัสดิการอย่างครบถ้วนเสมือนหนึ่งเป็นคนในประเทศนั้นๆ

กลไกที่ ๗ การประเมิผลและตรวจสอบคุณสมบัติสำหรับผู้ที่เข้าประเทศที่เกิน ๖ เดือนขึ้นว่ามีคุณสมบัติที่ดีไม่สร้างความวุ่นวาย ไม่สร้างความเสียหายแก่ประเทศผู้อื่น ซึ่งรูปแบบการประเมินควรเน้นไปที่ความรับผิดชอบ ในมารยาททางวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ และการเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเป็นหลักที่เชื่อมั่นได้ว่าจะไม่สร้างปัญหาความขัดแย้งอย่างแน่นอน

จะเห็นได้ว่ากลไกการสร้างมารยาทเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียนเป็นการมองถึงระบบการเรียนรู้เป็นสำคัญในการสร้างให้ประชาชนของแต่ละประเทศได้เข้าใจถึงบริบทการดำรงชีวิตภายใต้ความแตกต่างอย่างหลากหลายที่อาจจะก่อรูปในเชิงความขัดแย้งได้ และเป็นการป้องกันรอยร้าวทางความรู้สึกของความเชื่อที่ตนเองปฏิบัติ นอกจากนี้ กลไกการสร้างสร้างมารยาทเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียนที่เน้นเรื่องมารยาทจำเป็นจะต้องจัดทำคู่มือแจกจ่ายไปยังประชาชนได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องที่มีประสิทธิภาพให้มากที่สุดโดยเฉพาะวิถีปฏิบัติและการดำเนินชีวิตของแต่ละสังคมจึงควรมีการสร้างกระบวนการที่เนื่องการปฏิบัติมารยาทในสังคมต่างแดนที่จำเป็นและกลายเป็นประเด็นใหญ่สำหรับทุกประเทศจะต้องร่วมกันหาทางออกให้กับผู้ต้อนรับและผู้มาเยือนภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรม และทุนนิยมที่แตกต่างกัน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องมารยาททางสังคมในฐานะเป็นศูนย์กลางการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียนซึ่งเน้นการวิเคราะห์กลไกการสร้างมารยาทเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอาเซียนที่มีความหลากหลายเชิงความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ทำให้เห็นความแตกต่างทั้งวิถีการดำเนินชีวิต ปรัชญาความคิด และรูปแบบการอยู่ร่วมกันก่อกำเนิดเป็นความสามัคคี สุข สงบบ้าง และเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงบ้าง เพราะฉะนั้น สังคมอาเซียนมีอาจจะต้องปรับความแตกต่างให้เป็นการปฏิบัติอย่างเดียวกันได้ แต่สามารถสร้างศูนย์การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ก็ด้วยการสร้างฐานความเข้าใจในเรื่องของมารยาทที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง และมารยาทของแต่ละสังคมที่ผู้มาเยือนไม่ควรปฏิบัติต่อกันหรือไม่ควรพูดจะทำให้สังคมอาเซียนกลายเป็นสังคมที่น่าอยู่บนความหลากหลายของสรรพสิ่งต่างๆ อย่างผู้คนที่เข้าใจต่อผู้อื่นๆ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้มาเยือนหรือผู้ไปเยือนก็ตามซึ่งทางรอดสำหรับสังคมอาเซียนจะต้องอาศัยการเรียนรู้และสร้างภูมิปัญญาทางมารยาทสังคมที่จะเป็นศูนย์กลางเครื่องมือที่สำคัญให้ทุกความแตกต่างอยู่ร่วมกันได้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่แท้จริง ดังนั้น รัฐบาลของทุกประเทศควรที่จะมองถึงประเด็นการสร้างสามัคคี และร่วมกันพูดคุยสร้างกลไกการเรียนรู้เรื่องมารยาทตั้งแต่วัยเด็ก วัยการศึกษา วัยทำงาน และวัยผู้สูงอายุอย่างเร่งด่วนเพื่อป้องกันความผิดพลาดต่อความเข้าใจซึ่งกันและกันที่อาจจะนำไปสู่ความแตกต่างในเชิงความขัดแย้งบรรทัดฐานแห่งความเชื่อต่อไป

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณานุกรม

กลุ่ม wegointer. เตรียมตัวรับอาเซียน! รู้ไว้ใช่ว่า มารยาทที่ควรปฏิบัติในประเทศสมาชิกอาเซียน.

<http://www.wegointer.com/2014/03/aec/> [วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

ศูนย์ข้อมูลข่าวสารอาเซียน กรมประชาสัมพันธ์. **สิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำในประเทศไทย.** [ออนไลน์].

แหล่งข้อมูล : http://www.asean thai.net/ewt_news.php?nid=2518&filename=index [วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

_____. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของอาเซียน.** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล :

http://thailand.prd.go.th/1700/ewt/asean thai/ewt_news.php?nid=4001&filename=index

[วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐]

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การประชุมประจำปี ๒๕๕๖ สศช. เรื่อง เส้นทางของประเทศไทยสู่ประชาคมอาเซียน.** วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๕๖ ณ ศูนย์แสดงสินค้าและประชุม อิมแพ็คเมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี. ๒๕๕๖.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. **มารยาทไทย. เอกสารการประชุมปฏิบัติการ. ณ ห้องประชุมกองอำนวยการร่วม ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย. เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๔ (เอกสารอัดสำเนา).**